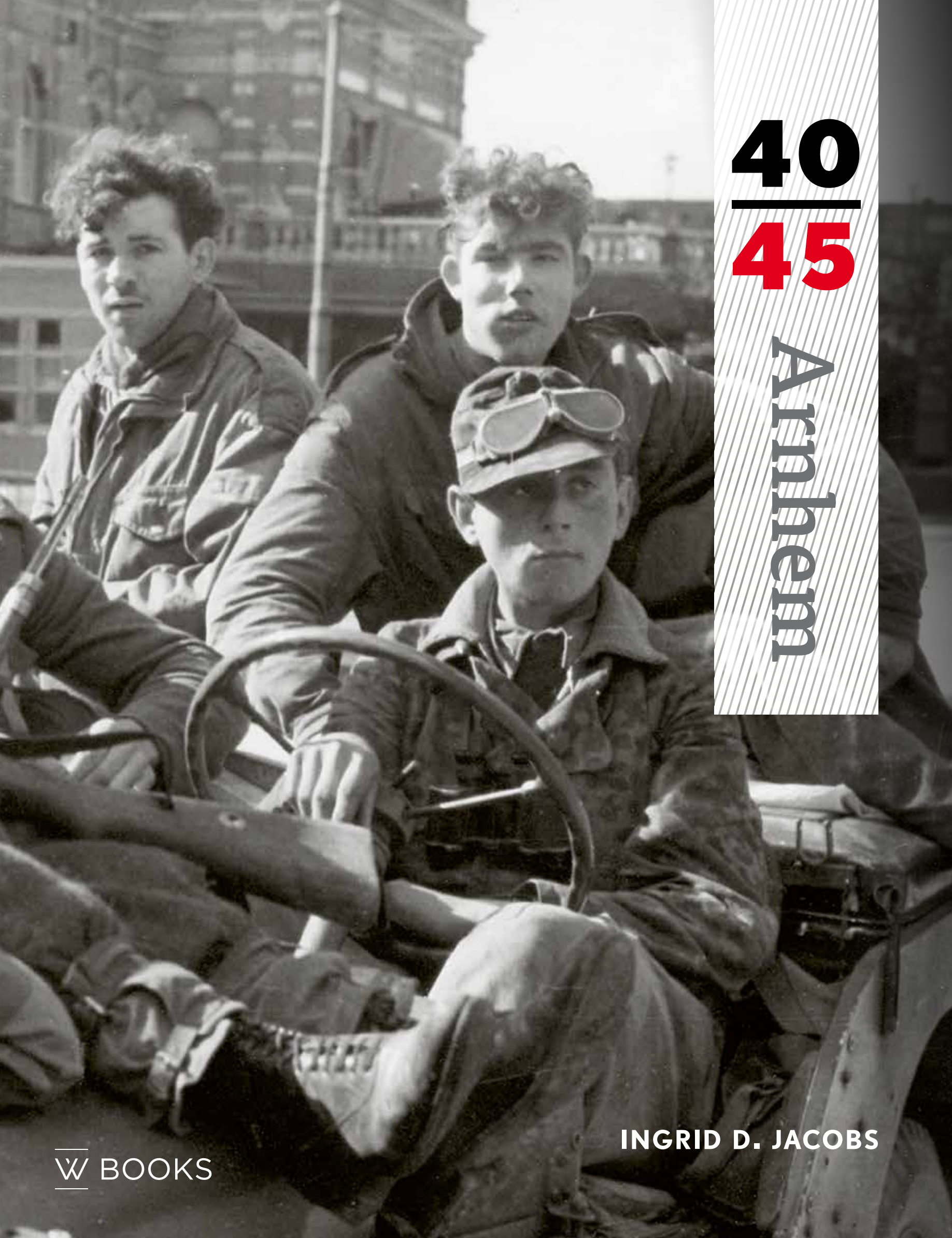

A black and white photograph of three soldiers in a military vehicle. The soldier in the foreground is wearing a cap with goggles and is looking towards the camera. The soldier behind him is also looking towards the camera. The soldier on the left is looking slightly away from the camera. They are all wearing military uniforms. The background shows a city street with buildings.

40
45

Arnhem

INGRID D. JACOBS

W BOOKS

Arnhem

40

45

INGRID D. JACOBS

WBOOKS

in samenwerking met
Gelders Archief

VOORWOORD

De Tweede Wereldoorlog is een van de meest cruciale periodes geweest in de geschiedenis van Arnhem. De Slag om Arnhem trof de stad diep in het hart en veranderde Arnhem eens en voor altijd. De hevige gevechten en beschietingen verwoestten een groot deel van de binnenstad. Na de verloren slag moesten alle Arnhemmers hun stad verlaten. Bij hun terugkeer in het voorjaar van 1945 troffen ze een desolate en geplunderde stad aan. Het verdriet was gigantisch groot. Maar dat gold ook voor de energie waarmee vervolgens de wederopbouw ter hand werd genomen. De Eusebius is hiervan het trotse symbool. Arnhem bloeide weer op. Maar de stad was wel veranderd.

De oorlog vormt dus een breukvlak. In de ontwikkeling van de stad. Maar zeker ook in de levens van de Arnhemmers die erbij waren. Dat merk ik als burgemeester geregeld als ik oude Arnhemmers spreek tijdens herdenkingen, die nog steeds veel belangstelling genieten. Voor mensen die de oorlog hebben meegemaakt zijn de herinneringen nog springlevend. Wat zich in de jaren '40-'45 heeft afgespeeld en hoe het Arnhem heeft getekend, staat op hun netvlies geëts. Voor jongere generaties geldt dat niet. Zij kennen wel de verhalen. Wie kent die niet?

De Rijnbrug van Arnhem bleek in september 1944 'Een brug te ver'. Arnhem verwierf, mede door het boek van Cornelius Ryan en de verfilming van Richard Attenborough uit 1977, wereldfaam. Maar een verhaal is iets anders dan een persoonlijke herinnering, een persoonlijk beeld van de impact die de Tweede Wereldoorlog heeft gehad.

Dit boek biedt iedereen de mogelijkheid om zich – letterlijk – een beeld te vormen aan de hand van honderd zorgvuldig geselecteerde foto's. Wat ik daarbij heel goed vind aan dit boek, is dat het niet alleen gaat over het laatste oorlogsjaar, waarnaar logischerwijs altijd de meeste aandacht is uit gegaan, maar dat er aandacht is voor alle vijf de oorlogsjaren. Ik hoop dat deze uitgave ook de jongere generaties zal boeien en dat zij daarvoor nog beter gaan beseffen wat de Tweede Wereldoorlog voor Arnhem heeft betekend.

Herman Kaiser
Burgemeester van Arnhem

INHOUD

<i>Inleiding</i>	4
VOORROORLOGS ARNHEM	6
MOBILISATIE EN DE MEIDAGEN VAN 1940	12
DAGELIJKS LEVEN	20
DUITS MILITAIR VERTOON	34
JOODS ARNHEM	48
SLAG OM ARNHEM	56
EVACUATIE	74
BEVRIJDING	82
TERUGKEER EN WEDEROPBOUW	92
<i>Tot slot</i>	110
<i>Met dank</i>	110
<i>Illustratieverantwoording</i>	111
<i>Colofon</i>	112

INLEIDING

Op zondag 17 september 1944 begon de Slag om Arnhem als onderdeel van de operatie Market Garden. Voor de stad en de bewoners had de Slag dramatische gevolgen, die tot in het heden zichtbaar zijn. De Slag, de evacuatie en de lege stad gedurende de winter van 1944-1945: dat is inmiddels, in 2014, zeventig jaar geleden. Voor veel Arnhemmers – nu tachtigers, toen kinderen – waren de gebeurtenissen van die septembermaand de ingrijpendste in hun leven. De meeste aandacht van historici en geïnteresseerden is altijd naar het laatste oorlogsjaar gegaan, maar de oorlog duurde vijf jaar. In dit boek met honderd foto's van Arnhem gedurende de oorlog probeer ik in beeld en tekst het verhaal van alle vijf de oorlogsjaren te vertellen.

Over Arnhem en de oorlog verschenen duizenden publicaties, veelal over detailonderwerpen. In een boek met een beperkte omvang de hele oorlog bespreken, dat kan natuurlijk nooit volledig. Het is onmogelijk alle onderwerpen te behandelen en iedereen vanuit elk gezichtspunt genuanceerd aan het woord te laten. Dit is nadrukkelijk niet dé Arnhemse geschiedenis van de oorlog – maar mijn selectie van foto's uit die geschiedenis. Ik heb gebruik gemaakt van de belangrijkste (archief)bronnen en daarnaast betrokkenen en deskundigen gesproken.

Bij het zoeken naar beeld van het dagelijks leven tijdens de oorlog stuitte ik direct op problemen. Fotomateriaal was zeker in de laatste oorlogsjaren nauwelijks te krijgen en de kwaliteit van films en fotopapier nam af. Het werk van professionele fotografen werd streng gecensureerd. Na 20 november 1944 gold bovendien een verbod op buitenshuis fotograferen. Er zijn nauwelijks foto's van Joods Arnhem, van verzet of van collaboratie. Uiteraard, zeggen we nu: verzetslieden fotografeerden zichzelf niet. Er is die ene foto van het bord 'Verboden voor Joden' bij de ingang van park Sonsbeek. Maar er moeten honderden van dergelijke borden in de stad gehangen hebben. Niemand fotografeerde ze...

Na de bevrijding, toen Arnhem nog onbewoond was, mocht een aantal fotografen de verwoestingen fotograferen. Het leverde foto's met een iconische uitstraling op: de foto's van de Eusebiuskerk, van de verwoeste en geblakerde binnenstad. Andere iconen zijn de foto's van evacuees – de indringende foto van de Velpse fotograaf A.J.J. Bouvet van het terugkerende gezin op de Utrechtseweg, en de foto's die fotograaf P.J. de Booys eerder van de plunderingen in de verlaten stad maakte.

Onder de (professionele) fotografen die Arnhem in de zomer van 1945 vastlegden, waren Nico Kramer, Dick Renes, W.S. Jaquet, Sem Presser, Emmy Andriesse en vele anderen. Renes was de fotograaf die gemeentesecretaris dr. J.B.A. Kipp er al eind april

1945, dus kort na de bevrijding van de Veluwe, op wees dat het belangrijk was de stad te fotograferen voordat de puinhopen waren opgeruimd. Emmy Andriess had zich aangesloten bij de foto's van *De Ondergedoken Camera*, een illegaal foto-grafencollectief, opgericht na Dinsdag (5 september 1944) om de bevrijding te fotograferen. De bevrijding bleef uit, en de hongerwinter volgde. Emmy Andriess maakte daar indrukwekkende beelden van. Maar na de oorlog legde zij ook het verwoeste Arnhem vast.

Een andere categorie foto's zijn de geallieerde en Duitse oorlogsfoto's die, vaak voor propagandadoeleinden, de gevechtshandelingen vastlegden. Degenen die in de omgeving van Arnhem werkten, maakten aan Engelse zijde deel uit van de *Army Film and Photographic Unit* en aan Duitse zijde van de *Propaganda Kompanien*. De films van de Duitse *Kriegsberichter* werden ontwikkeld in Berlijn, en daar na beoordeling ter beschikking gesteld van propagandabladen als *Signal*, *Der Adler* en *Das Reich*. *Kriegsberichter* Erich Wenzel en Jacobsen maakten een indrukwekkende serie – zowel fotografisch als historisch – van de gevechten tijdens de Slag rondom Utrechtseweg, Onderlangs, Nieuwe Plein en Roermondsplein. Deels getuigt hun werk van propaganda, maar deels helemaal niet – zij laten ook Duitse verliezen en Duitse gesneuvelden zien.

Geallieerde fotografen en filmers

De drie *Army Film and Photographic Unit Photographers* (AFPU) die de foto's namen van de gevechten door de *1st Airborne Division*. Deze foto is genomen op 28 september 1944, de dag van hun terugkomst in het AFPU Centre in Pinewood. Van links naar rechts: sergeant D.M. Smith (die gewond raakte aan zijn schouder), sergeant G. Walker en sergeant C.M. Lewis – de laatste twee met filmcamera. De omstandigheden voor Lewis, Smith en Walker om op zondag 17 september te fotograferen waren ideaal: de eerste luchtlandingen verliepen goed en het was prachtig fotografisch weer. De foto's suggereerden een vlotte overwinning.

Kriegsberichter

Soldaten van de *Luftwaffe* met een stuk licht luchtdoelgeschut (*Fliegerabwehrkanone* of *Flugabwehrkanone*) op de Boulevard Heuvelink, zeer waarschijnlijk op 19 september 1944. Rechts staat, met wijnfles aan de mond, de oorlogsfotograaf Erich Wenzel. Hij draagt een camouflagejas. Deze foto is gemaakt door collega *Kriegsberichter* Jacobsen. Zij bevinden zich net achter het front. De foto's Wenzel en Jacobsen hoorden tot de *Propaganda*

Kompanie die rechtstreeks onder het Ministerie van Voorlichting en Propaganda van Joseph Goebbels in Berlijn viel. Ze werkten met de Leica, dé oorlogscamera bij uitstek. Waar de Engelsen op 17 en 18 september al fotografeerden, kwamen de Duitsers vanaf de 19de in actie. Hun serie foto's is een bijna filmisch verslag van de gebeurtenissen tijdens de Slag om Arnhem.

Nico Kramer

Nico Kramer was een van de fotografen die na de bevrijding de stad binnen mochten om de ravage te fotograferen. Kramer maakt in die dagen met zijn Leica maar liefst achthonderd foto's van de lege en verwoeste stad. Ook zijn eigen woonhuis aan de Kluizeweg 40 was ernstig door geschut getroffen. Binnen vond hij een puinhoop terug, alles was vernield en wat er nog over was van zijn meubels stond in de achtertuin. Zijn zaak in de binnenstad, Foto N. Kramer aan de Weverstraat nr. 3, had eveneens geleden. Links in de deuropening staat Kramers schoonzoon en rechts is het pand van drukkerij J.H. Paap & Zn. te zien. Omdat hier wel mensen op straat zijn, kunnen we aannemen dat deze foto enkele maanden later genomen is.

Vooroorlogs Arnhem

Arnhem was in de jaren dertig een kalme provinciestad, met ruim negentigduizend inwoners. De stad was bekend om de aanlokkelijke omgeving, om het Openluchtmuseum en Burgers Dierenpark en de lieflijke parken en singels. Er was veel te doen, de Arnhemsche Orkest Vereniging stond goed aangeschreven en in 1938 had Arnhem een gloednieuwe Schouwburg gekregen.

◀ Baken van de stad

Al sinds het midden van de vijftiende eeuw is de Grote of Eusebiuskerk hét gezicht van Arnhem. Talloos zijn de schilderijen en tekeningen van de kerk, meestal vanuit Oosterbeek gezien. De kerk is genoemd naar de heilige Eusebius, van wie relieken (schedel en tong) bewaard worden. Onder de kerk zijn de fundamenten van de oudere, negende-eeuwse Maartenskerk bewaard gebleven. Tijdens de Slag om Arnhem werd de toren vrijwel geheel verwoest en raakte het schip zwaar gehavend; gelukkig konden de overblijfselen van Eusebius in hun reliekhouders in veiligheid gebracht worden. Het praalgraf van Karel van Egmond, hertog van Gelre en graaf van Zutphen, bleef eveneens gespaard omdat het van een betonnen sarcofaag was voorzien. Met de herbouw van de toren naar ontwerp van architect Theo Verlaan waren veel oude Arnhemmers het niet eens. Nog afgezien van de kritiek op het ontwerp bleek de gebruikte zandsteen niet zeer duurzaam.

Maar ook aan Arnhem ging de grote economische depressie van de jaren dertig niet ongemerkt voorbij. Dagelijks stonden berichten van faillissementen van Arnhemse bedrijven in de *Arnhemsche Courant*. De grootste nood werd niet door de gemeente, maar door de verzuilde organisaties geleigd. Iedere zuil had zijn eigen armenzorg: Joods, protestants of katholiek. Werklozen stempelden bij de Arbeidsbeurs aan het Velperplein en hoopten er op (tijdelijk) werk. Aangezien de stad dicht bij Duitsland lag, kwamen er vanaf 1933 veel Joodse vluchtelingen. En evenals andere steden kreeg Arnhem te maken met de opkomst van de NSB en nationaalsocialistische invloeden.

De crisis werd steeds duidelijker zichtbaar. 'De werklozenbult', zo werd de heuvel van Klarenbeek achter stadion Monnikenhuis wel genoemd. Vanaf die bult konden werklozen, die geen kaartje voor de wedstrijden van Vitesse konden betalen, hun club toch zien. Later in oorlog werd deze plek ook 'Jodenbult', of, minder onvriendelijk, 'de bult van de gele sterren' genoemd. De Joodse leden en aanhangers van Vitesse mochten geen wedstrijden meer bezoeken; op deze bult konden zij nog een glimp van hun club opvangen. Ongevaarlijk was dit uiteraard niet, want de politie wist ervan.

De voorname uitstraling van het vooroorlogse Arnhem zou door de enorme verwoestingen, en door de veel soberder bouwtrant van de wederopbouw grotendeels verloren gaan. De Grote Kerk en het oude Station zijn daar voorbeelden van, net als de jaren vijftig-nieuwbouw tussen Markt en Rijn.

Mobilisatie en de meidagen van 1940

Het was 3.50 uur in de ochtend van 10 mei 1940 toen Duitse militairen Nederland binnenvielen. De inval ging razendsnel; sommige grensposten werden ongemerkt gepasseerd. Zelfs een Duitse pantsertrein kon via Zevenaar Nederland binnenrijden. Om circa 4.30 uur stonden Duitse soldaten aan het Pannerdens kanaal, waar ze met de eerste beschietingen werden geconfronteerd. De Nederlandse defensie was geconcentreerd aan de Grebbe-linie, de Betuwestelling, de Maas-Waalstelling en de Peel-Raamstelling. Alle militaire acties daarvoor hadden slechts een vertragend doel.

◀ Eerste contact met de bezetter

Duitse militairen trekken in de ochtend van 10 mei te voet, per fiets en gemotoriseerd de stad door op weg naar de Grebbeberg. Ze kwamen over de IJssel bij Westervoort en liepen via de Johan de Wittlaan richting centrum. Het Duitse materieel werd via pontons vervoerd omdat de brug bij Westervoort was opgeblazen. Arnhemmers staan wat verdwaasd langs de kant van de weg te kijken.

Bij Westervoort was er van enig serieus verzet sprake. De Westervoortse bruggen waren in alle vroegte opgeblazen, zodat de Duitsers via pontons de IJssel moesten oversteken. Vanuit fort Westervoort weerden de Nederlandse militairen van het 3de Bataljon van het 35ste Regiment Infanterie en het 22ste Grensbataljon zich. De actie leidde slechts tot enige vertraging in de opmars en tot 115 slachtoffers aan Duitse zijde. Aan Nederlandse zijde sneuvelden tien militairen. De Duitse gewonden werden overgebracht naar de Arnhemse ziekenhuizen, waar ook gewonden van elders – van de Grebbeberg – werden verpleegd. Na Westervoort was de weerstand in Oost-Nederland vrijwel gebroken. De Duitsers konden tot aan de Grebbelinie doormarcheren, want Arnhem werd niet verdedigd.

Nederlandse soldaten van het 4de Regiment Huzaren hadden wel de Arnhemse Rijnbrug en het spoorwegviaduct bij Oosterbeek opgeblazen met het doel de *Wehrmacht* te beletten door te stoten. Het had weinig effect, en het is zelfs de vraag of het nodig was geweest. Om 11 uur was Arnhem door de Duitsers bezet.

🔴 Mobilisatie

Nederland besluit tot mobilisatie 'ten einde ten volle voorbereid te zijn op de plicht, welke op Nederland zou rusten om, in geval dat, tegen alle nog bestaande hoop in, een gewapend conflict in het buitenland mocht uitbreken, onze eenzijdigheid naar alle zijden met alle ter beschikking staande middelen te handhaven, heeft de regering gemeend niet langer te mogen wachten met het nemen van de uiterste voorzorgsmaatregel en is daarom thans het bevel gegeven tot mobilisatie van Leger en Vloot', aldus het Bulletin van het *Volksblad voor Gelderland*, Bureaux Koningstraat 36 te Arnhem. Arnhemse dienstplichtigen dienden zich te verzamelen bij het Sportfondsenbad.

🔗 Gemobiliseerd in een abattoir

Portret van de gemobiliseerde Arnhemmer Andreas Johannes Wolters van der Weij, geboren op 5 juni 1919 te Arnhem. Hij diende bij de Compagnie Intendancetroepen, vanaf het begin van de algehele mobilisatie op 28 augustus 1939 tot aan het eind van zijn dienstplicht, medio 1942 (al kwam met de Duitse bezetting een einde aan de dienstplicht). De Compagnie Intendancetroepen bestond uit opgeleide vaklieden, die tewerkgesteld werden in militaire magazijnen. Dat waren de aanvullings- en

verdeelplaatsen voor levensmiddelen en foerage bij het parate veldleger. Andreas Johannes was slager en werd tewerkgesteld in een abattoir in Rotterdam. Daar maakte hij het bombardement op die stad mee; eind mei 1940 werd hij overgeplaatst naar Amsterdam. Bekend is dat hij na terugkeer naar Arnhem bij zijn moeder woonde. Een vergelijkbaar verhaal zal hebben gegolden voor veel Arnhemse jongens die kort voor de oorlog in dienst moesten.

🔴 De 'v' van Vitesse

In het seizoen 1939-1940 was vanwege de mobilisatie een noodcompetitie gespeeld, tegen plaatselijke vaak lager geklasseerde tegenstanders. De beide volgende seizoenen verliepen redelijk normaal, al was het bezoek van wedstrijden niet ongevaarlijk. Voor de bezetter waren de tribunes vol jongemannen geëigende plekken om razzia's te houden. Ook waren de elftallen zelden op volle sterkte – diverse spelers waren ondergedoken of ingedeeld bij de Arbeitseinsatz. Op 15 en 16 mei 1942 vierde Vitesse zijn 50-jarig bestaan. Bij de erewedstrijd tegen Ajax vormden alle elftallen gezamenlijk een 'v' op het veld. Voor Vitesse was het de 'v' van vrijheid, de Duitsers waren zo naïef te geloven dat de spelers de eerste letter van de naam van hun club uitbeeldden. Tot en met de zomer van 1944 was er een normale competitie, maar na september 1944 lag het openbare leven in Arnhem vrijwel stil en werd sport in de openlucht verboden.

❖ Arnhemsche IJclub

De oorlogswinters waren streng. Daar profiteerde de Arnhemsche IJclub aan de Molenbeekstraat van. Deze foto is gemaakt in januari 1941. Links zijn de fabrieksgebouwen van de AKU aan de Vosdijk te zien, en rechts achter ligt de spoordijk. Er werden wedstrijden hardrijden en schoonrijden georganiseerd en ijs-hockeywedstrijden tegen de IJclub van het Thialf. Ook mocht 's avonds bij maanlicht gereden worden. Van een avondklok werd toen afgezien.

❖ Sportfondsenbad pagina 24-25

Een door de Duitse Wehrmacht georganiseerde zwemwedstrijd in het Sportfondsenbad in januari 1942. Bij deze gelegenheid was het bad volledig afgehuurd. Toch kwam het ook voor dat Arnhemse zwemmers plots met een groep Duitse militairen werden geconfronteerd, wat intimiderend kon zijn. In de zomer, bij mooi weer, kon het dak tot boven de tribunes openge-schoven worden. Bij de bombardementen in 1944 is de schuif-constructie zwaar beschadigd en na de oorlog werd deze niet meer teruggeplaatst. Tegen het eind van de oorlog werd het bad gesloten omdat er geen warm water meer was.

Perimeter

Kapitein James Ogilvie was commandant van het *D-squadron Glider Pilots*. Samen met zijn *batman* (assistent) – net als hij in kilt – die schuilgaat achter de lantaarnpaal, staat hij op het punt van Wolfheze naar Arnhem te vertrekken. De Engelsen verdedigden de ‘perimeter’, het ovaalvormige gebied tussen Oosterbeek en de noordelijke oprit van de Rijnbrug. Naarmate de strijd vorderde, werd steeds meer van de ‘shrinking perimeter’ gesproken. De lichtgewicht Jeep is met een *glider* geland. Jeeps, opvouwbare motorfietsen, licht geschut en ander materiaal konden met de *gliders* worden vervoerd. Voorraden in containers en in droppingsmanden werden neergelaten op terreinen waarvan men ervan uitging dat deze in Britse handen waren. Dat was vaak helaas niet zo. Kapitein Ogilvie zou een week later in de Rijn verdrinken.

Evacuatie Sint-Elisabeths Gasthuis

Vanaf dinsdag 19 september legden de Duitse oorlogsfotografen Wenzel en Jacobsen de strijd om Arnhem met hun kleinbeeldcamera's vast. Op 26 september werden de burgerpatiënten uit het Sint-Elisabeths Gasthuis geëvacueerd. Het ziekenhuis lag in de vuurlinie, en is een aantal malen ingenomen door respectievelijk Duitsers en geallieerden. Op een bepaald moment is er zelfs gelijktijdig gewerkt door zowel Duitse als Nederlandse als Britse medische teams. Patiënten die konden lopen werden – onder aanvoering van verplegers met witte vlag – over de Utrechtseweg in veiligheid gebracht, allereerst naar het Diaconessenhuis.

Anderen werden met in de haast verzamelde auto's of op platte wagens vervoerd. De ontruiming van het ziekenhuis gebeurde op last van de Duitsers. De commandant van de Arnhemse transportcolonne van het Rode Kruis schreef: ‘Het was een treurig gezicht deze patiënten, begeleid door nonnen en verpleegsters, een mantel over het nachtgoed geworpen, zo uit hun bedden, door de straten te zien strompelen.’

Loof en takken

Een transportcolonne van het Rode Kruis staat op 26 september voor het Sint-Elisabeths Gasthuis. Toen ook het Diaconessenhuis geëvacueerd werd, ging een groot deel van de patiënten naar het noodhospitaal dat in museum Kröller-Müller was ingericht, en een ander deel naar het noodziekenhuis in Nunspeet. Overal op de Utrechtseweg is het een ravage van takken en bladeren. De scherfwerking die onder andere door de mortierbeschietingen ontstond, ontdeed de bomen bijna letterlijk van hun takken. Vlak naast het ziekenhuis, in een woning aan de Zwarteweg, heeft generaal R.E. Urquhart meer dan een etmaal vastgezet. Het bijzondere is dat voor de Duitsers de Slag om Arnhem niet eind september voorbij was, zoals dat voor de Engelsen en de Nederlanders gold. Duitsers spraken ook tijdens hun oktoberoffensief, een tegenaanval om de geallieerden uit de Betuwe over de Waal terug te dringen, nog over de Slag. In de perceptie van de Arnhemmers was de Slag toen al verloren.

COLOFON

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m.
Gelders Archief, Arnhem
info@geldersarchief.nl
www.geldersarchief.nl

TEKST EN BEELDSELECTIE

Ingrid D. Jacobs

VORMGEVING

Riesenkind, 's-Hertogenbosch

Arnhem 40-45 verschijnt in de 40-45 reeks over lokale en regionale geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in Nederland. De reeks is gebaseerd op het concept van *Het Grote 40-45 Boek*, naar een idee van Erik Somers en René Kok.

 WBOOKS

GELDERS
ARCHIEF

Deze uitgave kwam tot stand met advies van Erik Somers en René Kok, beiden als historici verbonden aan het NIOD instituut voor oorlogs-holocaust- en genocidestudies.

© 2014 WBOOKS / Ingrid D. Jacobs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektro-nisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam. © c/o Pictoright Amsterdam 2014.

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij een genereuze bijdrage van de Stichting De Roos-Gesink.

ISBN 978 94 625 8038 1
NUR 689, 693

40 **45**

Arnhem 40-45 is het verhaal van een stad in de Tweede Wereldoorlog

September 1944: jonge Duitse militairen hebben een Engelse Jeep buitgemaakt; achterop zitten twee Engelse krijgsgevangenen die naar Musis Sacrum gebracht worden. Operatie *Market Garden* had de bevrijding van Europa dichterbij moeten brengen, maar verwerd tot de Slag om Arnhem. De oorlog duurde nog meer dan een half jaar langer.

Arnhem herbergde gedurende de vijf oorlogsjaren een enorm aantal Duitse militairen en instellingen: het *Dienstpostamt*, de *Deutsche Buchhandlung* en het militaire vliegveld Deelen. Tussen al dat militair vertoon leefden de Arnhemmers in hun bezette stad. Wat was het lot van de Joodse Arnhemmers? Wat deed de bezetting met het dagelijks leven, met vervoer, sport, cultuur? Na 17 september 1944 werd alles anders. De bevolking evacueerde, de stad was verlaten en werd systematisch leeggeroofd en geplunderd. Arnhem kende in april 1945 geen feestelijke bevrijding. De geallieerden troffen een desolate en verwoeste stad. Slechts 145 huizen waren zonder schade gebleven. 'Het gras groeide hoog in de straten.'

Drs. Ingrid D. Jacobs is Neerlandicus.
Ze schrijft over cultuur en geschiedenis.
Gelderland en Arnhem vormen een
zwaartepunt in haar werk en onderzoek.

Deze uitgave kwam tot stand met advies van Erik Somers en René Kok, beiden als historici verbonden aan het NIOD instituut voor oorlogs-, holocaust- en genocidestudies.

GELDERS
ARCHIEF

 BOOKS